

Knygotyra
2020, vol. 74, pp. 247–257

ISSN 0204–2061 eISSN 2345–0053
DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2020.74.55>

LITHUANICA AN BALTICA ALITER?

Vytautas Rinkevičius

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto
Baltijos kalbų ir kultūrų instituto Baltistikos katedra
Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas vytautas.rinkevicius@flf.vu.lt

LEMEŠKIN, ILJA. *LITHUANICA ALITER*. VILNIUS: LIETUVIŲ KALBOS
INSTITUTAS, 2019. 440 P. ISBN 978-609-411-255-3.

Knygoje aprašomi senieji baltiški, t. y. baltų kalbomis parengti, taip pat su XIV–XVI a. LDK bei Prūsijos istorine tradicija susiję rašto paminklai, nagrinėjama jų kalba, probleminiai perskaitymo aspektai, persvarstomas ar naujai keliamas ne vieno jų autorystės klausimas, ypač didelis dėmesys skiriamas istoriniam kontekstui ir tekstų atsiradimo aplinkybėms. Knygoje apibendrinami įvairūs autoriaus pastarojo dešimtmečio tyrimai, jau publikuoti atskirais straipsniais skirtinguose leidiniuose, tačiau tikrai negalima teigti, kad ji tėra tik paprastas perspausdintų publikacijų rinkinys. Anksčiau atskirai tirti aspektai čia jungiami į bendrą nuoseklų tekstą¹, išryškinant skirtingų nagrinėjamų šaltinių tarpusavio ryšius, papildant jau skelbtus teiginius naujomis įžvalgomis, reaguojant į jau pasirodžiusią ankstesnių publikacijų kritiką.

Knygos pavadinimu „Lithuanica aliter“ (t. y. „Lituanika kitaip“) autorius akcentuoja savo platų požiūrį į lituanistiką, neapsiribojantį vien kalbiniu kriteri-

- 1 Vietomis, tiesa, dar likę smulkių netikslumų, liudijančių, kad tekstas yra perpublikuotas ar sujungtas iš kelių skirtingų publikacijų, pvz., nepataisytas knygos autoriaus įvardijimas „straipsnio autoriumi“ (p. 352, išn. 183) ar betikslis, kone pažodinis tam tikros informacijos kartojimas vietoj nuorodos į atitinkamą knygos skyrių (pvz., T. Fenne's žodynėlio tyrimų istorija p. 65 ir p. 82, išn. 38) ir pan.

Received: 2020 05 23

Copyright © 2020 Vytautas Rinkevičius. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

jumi. Jau ankstesnėje monografijoje, skirtoje Sovijaus mito analizei², jis drąsiai išplėtė lietuvių literatūros ir tautosakos mokslų objekto chronologines ribas, šių disciplinų šaltinių nedviprasmiškai laikydamas senąją slavų kalbą rašytą XIII a. tekstą. Taip pat ir šiame veikale lituanistikos objektu laikomas ne tik M. Mažvydo katekizmas (bene vienintelis knygoje analizuojamas lietuviškas tekstas), bet ir XIV a. Prahoje prieglobstį radusio iš LDK atvykusio kunigaikščio Butauto aplinkos žmogaus užrašytas prūsiškas tekstelis (Bazelio pėdsakas), ir vokiečių kalba parašyta poema apie patį Butautą, ir Mažvydo katekizmo prakalbai įtakos galėję turėti vokiški paskviliai, ir Mažojoje Lietuvoje išleisti prūsų katekizmai, ir Vilniuje P. Skorinos išleisto rusėniško giesmyno (akatistyno) akrostichai. Vis dėlto, net ir pačia plačiausia prasme taikant lituanistikos terminą, bent jau kai kurių knygoje nagrinėjamų tekstų (pvz., prūsų žodynėlių ar Kretos tekstelio – nei parašytų lietuviškai, nei bent kokį ryšį su to meto Lietuva turinčių) priskyrimas lituanistiniams šaltiniams gal ir kiek pernelyg pritemptas. Net ir gerbiant autoriaus pasirinktą koncepciją, tenka pripažinti, kad knyga yra ne tiek lituanistinis (kad ir pačia plačiausia prasme), kiek baltistinis veikalas, o žodis *Baltica*, regis, jo pavadinime būtų labiau tikęs.

Didžiąją dalį knygoje nagrinėjamų šaltinių sudaro prūsiški tekstai, tad visai suprantama, kad ji išleista serijoje iškalbingu prūsišku pavadinimu „Billēmai bhe ersinnimai“ („Bylojame ir pažįstame“). Pati serija, su didelėmis ambicijomis startavusi 2015 m.³, antruoju savo leidiniu, tiesa, atgyja kiek prislopusi, dėl nežinomų priežasčių atsisakiusi solidžios redaktorių kolegijos ir pakeitusi leidyklą, tačiau išlaikiusi nepriekaištingą meninį apipavidalinimą.

Knygą, be pratarmės, išvadų, angliškos santraukos, bibliografijos, sutrumpinimų sąrašo ir rodyklių, sudaro septyni nevienodos apimties skyriai, skirti atskiroms problemoms aptarti.

Pirmajame, įvadiniam, skyriuje bendrais bruožais apibūdinama aptariamojo laikotarpio baltų rašto paminklų įvairovė ir jų atsiradimo aplinkybės, išryškinti esminiai skirtumai tarp, viena vertus, prūsiškų ir, kita vertus, lietuviškų bei latviškų paminklų. Daugiausia dėmesio skiriama prūsiškiems tekstams, pasižymintiems didesne žanrine (religiniai, leksikografiniai, folkloriniai tekstai), stilistine (šnekamosios kalbos ypatybės), geografine (Praha, Kreta, Siena) įvairove. Ankstesnį jų atsiradimą lėmęs didesnis to meto prūsų raštingumas, XIII a. antrojoje pusėje susidariusios palankios sąlygos privilegijuotųjų sluoksnių jau-

2 LEMEŠKIN, Ilja. *Sovijaus sakmė ir 1262 m. chronografas*: pagal Archyvinį, Varšuvos, Vilniaus ir I. J. Zabelino nuorašus. Vilnius, 2009.

3 SCHMALSTIEG, William R. *Studies in Old Prussian: A Critical Review of the Relevant Literature in the Field from 1975 until 2005*. Vilnius, 2015.

nuoliams studijuoti universitetuose už savo valstybės ribų (visų pirma Prahoje) ir įsitraukti į humanistinį Vakarų Europos gyvenimą, knygų perrašymo veiklą. Išsilavinusių prūsų savimonę skatinusi tuo metu populiari legenda apie prūsų kilmę iš ištremto antikinės Bitinijos karaliaus Prūsijo. Remdamasis archyvine medžiaga, Lemeškinas identifikuoja ne vieną to meto raštininką prūsų. Kita vertus, čekų humanisto J. A. Komenskio darbuose jis randa duomenų, tiesiogiai fiksuojančių prūsų kalbos spartų nykimą XVII a. pirmojoje pusėje⁴.

Antrajame skyriuje aptariamos prūsų rankraštinių leksikografijos šaltinių – vad. Elbingo ir Grunau žodynėlių – atsiradimo aplinkybės (prabėgom užsimenant ir apie vad. jotvingių žodynėlį *Pogańskie gwary z Narewu*)⁵. Autorius argumentuotai pristato originalią ir netikėtą šių paminklų interpretaciją, laikydamas juos, tiksliau jų protografus, Prūsijoje veikusių Hanzos pirklių poreikiams patenkinti sudarytomis savotiškomis „pasikalbėjimų knygelėmis“ ir susiedamas juos su labai panašiais, tam tikrais aspektais kone identiškais, rusų–vokiečių kalbų žodynėliais, vad. „rusiškosiomis knygelėmis“, kurių išlikusių nuorašų protografai, tikėtina, panašiu metu galėję būti atsiradę Hanzos faktorijose Naugarde ir Pskove.

Elbingo žodynėlio atveju ši interpretacija leidžia pirmąsyk įtikinamai paaiškinti, kodėl mus pasiekęs žodynėlio, neturinčio jokios teisinės leksikos, nuorašas buvęs įrištas į vieną rinkinį su teisiniais dokumentais (Hanzos pirkliams neabejotinai turėjęs būti aktualus ne tik vietinės kalbos „vadovėlis“, bet ir jų veiklą reglamentavę teisės aktai – Liubeko teisė, suteikta būtent Elbingui 1246 m., Lenkų teisė, kuria prūsai sutikę vadovautis 1249 m. Kristburgo sutartimi, ir Prūsų, ar Pamedės, teisė, įsigaliojusi 1340 m. Pamedėje, kurioje ir būta Elbingo). Be to, ji puikiai paaiškina ir paminklo lokalizaciją Hanzos mieste Elbinge. Tradiciškai manant, kad žodynėlis sukurtas administracinėms reikmėms, o jo autoriaus ir perrašinėtojo būta Vokiečių ordino vienuolių, tikėtinesnė jo atsiradimo vieta turėjusi būti, pvz., Marienburgas, o spėjamas vėlesnis patekimas į Elbingą reikalautų atskiros paaiškinimo.

Grunau žodynėlio atveju aptariamoji interpretacija ne tik parodo, kad Simonas Grunau nebuvo žodynėlio autorius ir rengdamas atitinkamą interpa-

4 Plg. ir LEMEŠKIN, Ilja. *Vix aliquot Viri eam Linguam intelligunt ar vix aliquot Viri fenes eam Lingvam intelligunt?* Johannes Amos Comenius apie prūsų kalbos mirtį. *Baltistica*, 2018, t. 53 (2), p. 231–244.

5 Plg. ir: LEMEŠKIN, Ilja. Senoji baltų leksikografija Hanzos pirklių tarnyboje. Rankraštinių žodynų paskirtis bei sudarymo laikas. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2018, t. 78, p. 9–52; LEMEŠKIN, Ilja. Vokiečių pirklių kančios dėl „lino mūkos“. Naujas požiūris į *Gr* žodynėlio sudėtį bei genezę. *Baltistica*, 2018, t. 53 (1), p. 79–98.

Prūsijos kronikoje tik pasinaudojo savo turimu rankraščiu (greičiausiai netgi keliais skirtingais žodynėlio nuorašais atskirose kronikos redakcijose), bet ir leidžia naujai pažvelgti į žodynėlio sandarą, t. y. atsisakyti tradicinės minties apie chaotišką žodžių išdėstymą ir išvelgti tam tikras temines jų grupes, identifikuoti tam tikrus žodžių junginius (pirklių kalbai aktualias sintaksines konstrukcijas, pvz., *plateys sali* „mokėk druska“), patikslinti kai kurių žodžių reikšmes, pvz., *tickars* „dešinys“ (vietoj „tikras“, plg. *kyrteis tickars* „sukirsk dešinę [sudaręs sandorį]“), *bila* „į kirvį panašus įrankis, skirtas lauko darbams“ (vietoj tiesiog „kirvio“) etc. Tiesa, pastebėtina, kad vietomis šie taisymai, net jei ir potencialiai teisingi, knygoje formuluojami ne visuomet korektiškai. Pvz., dėl žodžio padėties tam tikroje žodynėlio vietoje galima sutikti, kad pr. *korpe* reiškia ne „kurpė“, o „korpia, lino plaušai“ (resp. vok. *Schue* interpretuoti ne kaip *Schuh*, o kaip *Scheue* „Splitter, die beim Brechen und Hecheln des Flachses abfallen“), tačiau teigti, kad tradicinė interpretacija taikoma „nepaisant skirtingo šaknies vokalizmo“ (p. 94), negalima: prūsų kalbos balsis /u/, kaip žinoma, ne sykį šaltiniuose užrašomas ir raide <o>, pvz., Elbingo žodynėlio *possisawayte* „trečiadienis (t. y. pusė savaitės)“⁶.

Remdamasis vad. rusiškųjų knygelių sandara ir vieno konkretaus Grunau žodynėlio varianto (GrG nuorašo) žodžių tvarka, Lemeškinas rekonstruoja žodynėlio protografo pirminę struktūrą ir mėgina paaiškinti, kaip perrašant ji galėjusi pakisti. Kaip žinoma, Grunau žodynėlio nuorašai pasižymi tarpusavyje nesutampančia žodžių tvarka. Rekonstruotosios struktūros santykis su kitų nuorašų žodžių tvarka knygoje, deja, lieka nepaaiškintas.

Remdamasis analogija su rusiškosiomis knygomis (knygelėmis), autorius siūlo ir prūsų žodynėlius vadinti „prūsų / prūsiškąja knyga“ (Elbingo žodynėlį) resp. „prūsų / prūsiškąja knygele“ (Grunau žodynėlį). Reikia pripažinti, kad pasiūlymas gana racionalus. Jis išties, bent jau Grunau žodynėlio atveju, leistų išvengti iliuzijos apie tariamą paminklo autorystę. Iki pateikdamas šį pasiūlymą, Elbingo žodynėlį autorius, nepaisydamas nusistovėjusios tradicijos, recenzuojamoje knygoje pabrėžtinai vadina ne *žodynėliu*, o *žodynu* – matyt, turėdamas omenyje palyginti didelę jo apimtį (802 žodžiai; plg. Grunau žodynėlio > 100 žodžių). Panašių pasiūlymų keisti lietuviškąją terminiją yra išreiškę ir kiti negimtakaliai tyrėjai⁷. Vertėtų pastebėti, kad lietuvių tradicijoje žodis *žodynėlis* šiuo atveju būna vartojamas ne kaip paprastas žodžio *žodynas* deminutyvas, o

6 Plg. RINKEVIČIUS, Vytautas. *Prūsistikos pagrindai*. Vilnius, 2015, p. 26.

7 Tokį pasiūlymą, pvz., prieš keliolika metų vienoje iš K. Būgos konferencijų Vilniuje labai emociškai buvo išreiškęs ir ukrainiečių kalbininkas Anatolijus Nepokupnas.

kaip savarankiškas žodis, turintis reikšmę „žodžių sąrašas“ (lot. *vocabularium*), t. y. visai kas kita nei *žodynas* „knyga, kurioje tam tikra tvarka (papr. abėcėliškai) pateikti žodžiai, žodžių junginiai su paaiškinimais, iliustracijomis ar vertimu į kitą kalbą arba be jų“ (lot. *dictionary*)⁸. Tad, kol aptariamasis šaltinis kitomis kalbomis vis dar vadinamas *Elbinger Vokabular* ar *Elbing Vocabulary* etc., ko gero, ir lietuviškame mokslo diskurse nevertėtų *žodynėlio* (vocabulariumo) keisti *žodynu* (dikcionariumu).

Trečiasis knygos skyrius skirtas seniausio išlikusio baltiško teksto – Bazelio epigramos, pagal jau beįsigalinčią tradiciją autoriaus vadinamos *Bazelio pėdsaku*, – atsiradimo aplinkybių aptarimui ir šio paminklo kodikologinei, filologinei bei lingvistinei analizei⁹. Remiantis gausia archyvine medžiaga, kartojant ankstesnėse publikacijose minėtus ir pasitelkiant nemažai naujų argumentų, tvirtai įrodoma, kad tekstelio atsiradimas sietinas su Prahos kultūrine aplinka. Autorius gana patikimai identifikuoja tekstelio autorių – dokumentų liudijamą tuo metu Prahoje gyvenusį prūsą Petrą iš Karaliaučiaus Naujamiesčio, greičiausiai priklausiusį lietuvių kunigaikščio Butauto (Henriko) aplinkai; taip pat nustato paminklo atsiradimo vietą – Sienos miestą Italijoje, kur tuo metu (per 1369 m. Tris Karalius) su visu savo dvaru lankėsi Butautas. Operatyviai reaguodamas į naujausią Diego Ardoino kritiką¹⁰, Lemeškinas kiek švelnina savo ankstesnius teiginius apie tai, kad tekstelis turėjęs būti parašytas ta pačia ranka ir tuo pačiu metu kaip ir prieš jį einantis kolofonas.

Po įtikinamos Lemeškino analizės kažgi ar dar kas begali abejoti, kad Bazelio pėdsakas yra folklorinis (greičiausiai žiemos persirengėlių apeigų) tekstas, o ne humoristinis studentiškas kalambūras apie girtuoklį, kaip visuotinai manyta anksčiau. Nekvestionuojant galutinės išvados ir tekstelio naujos interpretacijos kaip visumos, vis dėlto galima pastebėti, kad atskirų jo žodžių perskaitymas ir gramatinė interpretacija ne visuomet pakankamai įtikinama ar pranašesnė už kitų tyrėjų interpretacijas. Dėl ne vienos jų dar galima diskutuoti, o kai kuriose galima konstatuoti ir aiškių klaidų. Pvz., kad ir paties pirmojo žodžio *kayle* spekuliatyvus perskaitymas kaip imperatyvo formos **kailei* „sveikink, būk sveikas ar pan.“ (p. 180). Tariamą baigmenį *-ei* vietoj laukiamo *-eis* Lemeškinas, cituoda-

8 Žr. *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 2002, t. 20, p. 934.

9 Plg. ir: LEMEŠKIN, Ilja. Bazelio ketureilis / dveilis – dovanų prašymo pavyzdys. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2013, t. 69, p. 11–29; LEMEŠKIN, Ilja. Bazelio glosos prūsas ir Prahos baltai. *Baltistica*, 2013, t. 48 (1), p. 103–117; LEMEŠKIN, Ilja. Bazelio kolofonas: tarp Prahos ir Sienos? In *Incontri Baltistici in Pisa*: Studi e Saggi. Novi Ligure, 2017, p. 95–110.

10 ARDOINO, Diego. Bazelio pėdsakas tarpdisciplininių tyrimų fone: rašysenos ekspertizė. *Baltistica*, 2018, t. 53 (2), p. 245–261.

mas Jānį Endzeliną¹¹, aiškina „antrine galūnės -s prigimtimi“. Čia, regis, įvykęs elementarus nesusipratimas: Endzelinas iš tiesų nieko nekalbėjęs apie galūnės „antrinę prigimtį“, t. y. vėlyvą kilmę ar pan. – jo pasitelktu techniniu terminu „antrinė galūnė“, kaip žinoma, indoeuropeistikoje vadinama konkreti grupė galūnių, vartota tam tikrose formose, tarp jų ir indoeuropietiška jame optatyve, iš kurio kildinamas prūsų imperatyvas¹². Taigi, Endzelinas teigęs visiškai priešingą dalyką, nei suprato recenzuojamosios knygos autorius: pasak jo, prūsų kalboje ši galūnė – aiškus archaizmas. Galūnė gausiai paliudyta kituose tekstuose (Grunau žodynelyje, Kretos pėdsake, katekizmuose), tad tariamas baigmuo -ei negali būti aiškinamas kaip senoviškesnis paliudytojo -eis variantas, o postuluojamasis imperatyvas *kailei atrodo labai pritemptas.

Formą *koyte* Lemeškinas interpretuoja kaip praes. 3 „jis (šalia tekstelio nupieštas kalėdautojas) nori“, teigdamas, kad praes. 2 pl. forma „norite“ čia „semantiškai tiktų“, tačiau yra negalimà, nes ji turėtų skambėti *quoitēti* ir „tuomet iškiltų poreikis motyvuoti galūnės -ti prarijimą“ (p. 193). Čia vertėtų prisiminti, kad prūsų katekizmuose reikšmė „norėti“ paliudyti du skirtingi tos pačios reikšmės veiksmažodžiai: pirminis *quoi* ir iš jo padarytas priesaginis *quoitē*. Bazelio tekstelio *koyte* galėtų būti laikomas ir pirmojo jų praes. 2 pl. forma¹³.

Ketvirtajame skyriuje toliau plėtojama kunigaikščio Butauto tema, pristatomi dar neminėti jį liudijantys dokumentiniai šaltiniai, iškeliama hipotezė apie jo mirtį 1380 m. Prahoje siautusios maro epidemijos metu, ypač pabrėžiamas jo vaidmuo Lietuvos kristianizacijos istorijoje. Atskiru poskyriu nagrinėjama XIV a. alemanų poeto Schondocho poema apie „lietuvių karaliaus“ (greičiausiai Butauto) krikštą, publikuojamas visas poemos tekstas, aptariamas santykis su Vygando Marburgiečio pasakojimu apie Butautą. Bėlieka tik pritarti išsakytai būtinybei skirti daugiau lituanistų ir Lietuvos valstybės dėmesio šiai kartais nepelnytai pernelyg nutylimai istorinei asmenybei, visų pirma jos palaikų, saugomų Šv. Tomo bažnyčioje Prahoje, genetiniams tyrimams.

Penktajame skyriuje kalbama apie dar vieną smulkųjį baltų rašto paminklą – prūsiškąjį Kretos pėdsaką¹⁴. Ir šįsyk Lemeškinui pavyksta identifikuoti potenci-

11 ENDZELĖNS, Jānis. *Darbu izlase*. Rīga, 1982, t. 4 (2), p. 129.

12 Plg. RINKEVIČIUS, Vytautas. *Prūsistikos pagrindai*, p. 185t.

13 Tiesa, XVI a. katekizmo kalboje nepriesaginis *quoi* įgijęs modalumo ir jo vartoseną greičiausiai buvusi kiek apribota (jis paliudytas tik šia vienintele forma ir tik vienaskaita, plg. MAŽIULIS, Vytautas. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Vilnius, 2013, p. 505). Prieš įsigalint priesaginiam *quoitē*, jis turėjęs būti vartotas plačiau, tačiau kokiam asmenavimo tipui priklausęs ir kaip turėjęs skambėti likusios jo formos, tegalima tik spekuliuoti.

14 Plg. ir: LEMEŠKIN, Ilja. Petrus Wickerau vs. Petrus Turnau. Kretos pėdsako autorystės

alų tekstelio autorių – dokumentų liudijamą Prahos husitą prūsą Petrą Turnau, reikiamu metu (1422 m.) besilankiusį Kretoje, neabejotinai raštingą žmogų, užsiimdavusį, be kitų veiklų, ir knygų pardavimu (tikėtina, ir perrašinėjimu), be to, savo vardu galbūt susijusį su tekstelyje minimu *tauru*. Kaip ir Bazelio tekstelį, Kretos pėdsaką Lemeškinas taip pat interpretuoja kaip folklorinį tekstą – šįsyk siejamą su pavasario švenčių apeigomis. Nors siūlomas bendras teksto turinio interpretacijos vaizdas (dviejų medžių priešprieša, raginimas taurui nestoti po su blogiu, galbūt mirtimi, siejama pušimi, bet stoti po žydinčia liepa, kurioje bitės neša medų) yra visiškai įtikinamas, dėl atskirų žodžių lingvistinės interpretacijos dar galima nemažai pasiginčyti. Deklaruodamas principą „kuo mažiau grafinių ir kitokių pataisų, tuo galutinis perskaitymas patikimesnis“ (p. 285) ir kritikuodamas kitus tyrėjus už taisymų gausą, pvz., Bazelio tekstelio interpretacijoje, šįsyk Lemeškinas pats šio principo daug kur nepaiso ir postuluoja ne vieną netrivialią ir sunkiai įtikimą konjektūrą, pvz., žodį *atonaige* taiso į *stonais po* „stok po“, remdamasis tik fragmento *-tonai-* sutapimu ir spėjama būtinybe visoms eilutėms prasidėti vienodai (p. 271tt.), tačiau drastiškai ardydamas akivaizdų poetinio teksto metrą, arba paprasčiausią, kone iš katekizmų nurašytą ir, atrodytų, jokių taisymų nereikalaujantį žodžių junginį *maian wargan* „mano vargą / pyktį / skausmą (ar pan.)“¹⁵ dirbtinai keičia į *maia an wargan* „maja (gegužinių medis) į vargą“ (p. 281) etc. Žodį *maian* interpretuodamas ne kaip įvardį, o kaip daiktavardį (skolinį, reiškiantį šventinį medį), o dėl to ir žodį *meilan* laikydamas ne daiktavardžiu (taip jį instinktyviai norėtusi traktuoti), o prieveiksniu, Lemeškinas pirmojoje eilutėje nepastebi akivaizdaus kompozicinio kontrasto tarp sąvokų *meilan* „meilę, gėrį“ ir *wargan* „vargą, pyktį, blogį“, kurį tolimesnėse eilutėse atkartoja „gerosios“ liepos ir „blogosios“ pušies priešprieša. Kaži ar korektiškas teiginys, kad formos *peda* „neša“ šaknies balsis *ē* patvirtina tekstelio autoriaus pamedėnišką tarmę (p. 287): II ir III prūsų katekizmuose paliudyta Sembos tarmei (tiksliau, daliai jos šnektų) būdingas pakitimas *ē > ī* greičiausiai buvęs vėlyvas reiškinys, tad visiškai tikėtina, kad tekstelio atsiradimo metu balsis *ē* dar galėjęs būti būdingas visoms prūsų kalbos tarmėms.

Kretos tekstelis į mokslo apyvartą pateko visai neseniai, tad ir diskusijos dėl jo interpretacijos, reikia manyti, tik prasideda. Lemeškino skaitymas, be

klausimu. *Baltistica*, 2014, t. 49 (1), p. 139–161; LEMEŠKIN, Ilja. Kretos pėdsako trečiosios eilutės interpretacijos klausimu. *Baltistica*, 2014, t. 49 (2), p. 357–364.

- 15 Jei pr. *wargan* buvęs bevardės giminės daiktavardis (plg. MAŽIULIS, Vytautas. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Vilnius, 2013, p. 933), teoriškai tai galėtų būti ir vardininko forma, t. y. „mano vargas etc.“

abejo, yra svarbus įnašas į tolesnes mokslinės tiesos paieškas. Be jo ir knygoje aptartų dar dviejų kitų interpretacijų¹⁶, galima paminėti dar mažiausiai du žinomus Bazelio tekstelio perskaitymo bandymus, kol kas nepublikuotus mokslinėje spaudoje ir todėl nepasiekusius Lemeškino dėmesio. Visų pirma minėtinas Jurgio Pakerio 2016 m. konferencijos pranešimas, kuriame pateikta vertingų pastabų dėl metrikos ir kitokios kai kurių žodžių interpretacijos¹⁷. Be to, įdomus ir internete prieinamas naujosios prūsų kalbos aktyvisto Glabbio skaitymas, kuriame Lemeškino interpretacija papildoma įvairiais alternatyviais siūlymais¹⁸.

Šeštajame skyriuje svarstomas – pirmąsyk baltistikos istorijoje – pirmosios spausdintos baltiškos knygos – 1545 m. prūsų katekizmo (tais pačiais metais pasirodžiusio dviem skirtingais leidimais, įprastais vadinti I ir II prūsų katekizmu) – autorystės klausimas¹⁹. Iškeliama hipotezė, kad katekizmą parengti galėjęs Davidas Reimanas, vienas pirmųjų Karaliaučiaus akademijoje imatrikuluotų prūsų, savo vardą užšifravęs leidinio pratarmėje minimų dviejų psalmių numeriuose 19 ir 87 (šių psalmių kūrėjų vardų kombinacija *David + Core* esą iššifruotina kaip „Dovydas iš Kuršių nerijos“). Ne mažiau intriguojantis ir spėjimas, kad leidinio titulinio lapo iliustracijoje vaizduojamas liūtas saulės spinduliuose (katekizmams labai neįprastas vaizdas) gali būti interpretuojamas kaip astronominis / astrologinis simbolis (Saulė Liūto žvaigždyne) ir gali atspindėti reakciją į ką tik (1543 m.) publikuotą ir katekizmo pasirodymo metu, matyt, plačiai aptarinėtą Varmės kanauninko M. Koperniko heliocentrinę teoriją. Turbūt neverta nė sakyti, kad šeštasis skyrius – pats hipotetiškiausias visoje recenzuojamojoje knygoje. Reikia tikėtis, kad kada nors mokslo apyvarton pateks daugiau informacijos apie Davidą Reimaną (pvz., patvirtinsiančios jo kilmę iš Kuršių nerijos, polinkį į astrologiją ir pan.), leisiančios geriau pagrįsti iškeltas originalias hipotezes.

16 KESSLER, Stephan; MOSSMAN, Stephen. Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache. *Archivum Lithuanicum*, 2013, t. 15, p. 511–534; KAUKIENĖ, Audronė; JAKULYTĖ, Dalia. *Stonais po leipen zaidiantė*: Kitokia XV a. baltiško teksto interpretacija. *Res Humanitariae*, 2015, t. 17, p. 40–52.

17 PAKERYS, Jurgis. Notes on the Old Prussian Cretan Inscription (International Workshop “Language Contact and Language change in the Baltic States and Switzerland”, University of Zurich, 8-9 September 2016, handout).

18 GLABBIS. *Pēteris Turnaws. “Atonaige”, XV mts. prūsisks wērss*. 2015. Prieiga per internetą: <<https://awizi.twanksta.org/nawwiniskai/peteris-turnaws-atonage-xv-mts-prusisks-werss/>>.

19 Plg. ir LEMEŠKIN, Ilja. Kas buvo pirmosios baltiškos knygos autorius? Hipotezės teisėmis. *Baltistica*, 2019, t. 54 (1), p. 131–143.

Septintajame skyriuje analizuojami pirmosios lietuviškos knygos – 1547 m. katekizmo²⁰ – prakalbos ir baigiamojo žodžio akrostichai²¹. Argumentuodamas galima Vilniuje publikuotų P. Skorinos pravoslaviškų akatistų akrostichų įtaka, Lemeškinas parodo, kad lietuviškojo katekizmo prakalboje akrostichas prasižėdė ne nuo trečiosios eilutės, kaip iki šiol manyta, bet jau nuo pirmosios, t. y. joje užšifruotas ne tik Martyno Mažvydo vardas, bet ir jo Karaliaučiaus akademijoje siektas laipsnis *Baccalaureus Juris* (BJ), be to, akrostichas įžvelgtinas ir katekizmą užbaigiančio ktureilio *Skaititaiap* pirmosiose eilučių raidėse BJTP (*Baccalaureus Juris Titulum Posuit* „teisių bakalauras kryžiaus ženklą uždėjo“). Nauju atradimu galima laikyti ir atskleistus prakalbos pradžioje pasitelktos garsiosios personifikacijos – knygos, prabylančios pirmu asmeniu (*imkiet mani ir skaitikiet*), – šaltinius: protestantiškame pasaulyje 1546–1547 m. turėjusį būti ypač populiarių Koburgo leidėjo C. Schnausso platintą reklaminį pranešimą apie netrukus pasirodysiančią M. Lutherio knygą, taip pat jo čekiškąją adaptaciją. Įdomu tai, kad 1547 m. lietuviškasis katekizmas recenzuojamoje knygoje be rimtesnių komentarų²² priskiriamas prie LDK leidinių (plg. skyriaus pavadinimą „Pirmieji LDK paleotipai ir jų akrostichai“). Toks priskyrimas, žinoma, nėra negalimas, turint omenyje M. Mažvydo kilmę iš LDK ir spėjamą katekizmo orientaciją ne tik į Prūsijos, bet ir LDK skaitytojus, taip pat aprašomąją P. Skorinos akrostichų tradicijos tąsą, tačiau vis dėlto, kadangi katekizmas formaliai publikuotas visai kitoje valstybėje (Prūsijos kunigaikštystėje), tokia interpretacija prašyte prašosi išsamesnio komentaro, kurio knygoje priekabesnis skaitytojas gali ir pasigesti.

Didelės apimties knygą, orientuodamasis į skaitytoją lituanistą, autorius ryžosi rašyti ne gimtąja kalba, tad prieš išleidžiama ji turėjo būti kruopščiai suredaguota gimtakalbio redaktoriaus. Savaimė suprantama, suredaguoti tokios apimties sudėtingą mokslinį tekstą turėjęs būti ištis milžiniškas uždavinys, su kuriuo knygos redaktorė, reikia pripažinti, palyginti neblogai susitvarkė. Nepaisant to, knygoje dar likę nemažai taisytinų dalykų. Kone kiekviename puslapyje galima rasti įvairių rašybos (pvz., *pirmajame* p. 33, *tekstologinis ryšis* p. 46, *ankščiau* p. 142 etc.), skyrybos (daugiausia įterpinių ir išplėstinių pažy-

20 Lemeškinas sąmoningai vengia šį leidinį vadinti M. Mažvydo katekizmu, kadangi su Mažvydo asmenybe neabejotinai galima sieti tik jo sudarymą ir prakalbą, bet nebūtinai visos knygos, autorystę (žr. p. 326, išn. 170).

21 Plg. ir LEMEŠKIN, Ilja. „Pirkit mane ir skaitykit“. Pirmieji spausdinti LDK akrostichai. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2017, t. 77, p. 9–52.

22 Išskyrus lakonišką pastabėlę, kurioje M. Mažvydas prabėgom pavadinamas leidėju, tęsiančiu LDK tradiciją (p. 327).

minių skyrimo), formų derinimo (pvz., *karaliaus Prūsijos* p. 12, 370, *sausio* 5 (6) *dieną datuotinas* p. 109 etc.) ir kitokių klaidų, praleistų žodžių ar stilistinių netikslumų, kurių daugumos niekaip negalima nurašyti į smulkius korektūrinius riktus. Nelabai aišku, ar dėl autoriaus siekio pernelyg „scientifikuoti“ kalbą, ar dėl redaktorės baimės kištis į tariamai mokslinę terminiją, daug kur vartojami ne patį geriausią stilijų rodantys pertekliniai tarptautiniai naujažodžiai, kurių nerasime nė viename lietuvių kalbos žodyne, pvz., *signifikantinis*, *obligatorinis*, *kontradikcinis*, *nobiliai*, *indicijos*, *koresponduoti* etc. Baltistiniame darbe labai neprofesionaliai atrodo latviškos pavardės rašymas su „dviguba“ galūne, pvz., *Zepsas*, *Zepso*, *Zepsą* etc. (p. 113tt., 376). Tačiau savaime suprantama, visa tai – smulkmenos, nė kiek nemenkinančios veikalo mokslinės vertės ir atleistinos negimtakalbiui autoriui.

Iljos Lemeškino monografija „Lithuanica aliter“ – neabejotinai reikšmingas baltistikos mokslo darbas, kuriame pristatyta daug originalių idėjų ir kuris neabejotinai turės didelę įtaką tolesnei senųjų baltų tekstų tyrimų raidai.

Literatūra

1. ARDOINO, Diego. Bazelio pėdsakas tarpdisciplininių tyrimų fone: rašysenos ekspertizė. *Baltistica*, 2018, t. 53 (2), p. 245–261. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.53.2.2364>
2. ENDZELĪNS, Jānis. *Darbu izlase*. Rīga: Zinātne, 1982, t. 4 (2).
3. GLABBIS, Pēteris Turnaws. „Atonaige“, XV mts. prūsisks wērss. 2015. Prieiga per internetą: <https://awizi.twanksta.org/nawwiniskai/peteris-turnaws-atonage-xv-mts-prusisks-werss/>.
4. KAUKIENĖ, Audronė; JAKULYTĖ, Dalia. *Stonais po leipen zaidiantē*: Kitokia XV a. baltiško teksto interpretacija. *Res Humanitariae*, 2015, t. 17, p. 40–52.
5. KESSLER, Stephan; MOSSMAN, Stephen. Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache. *Archivum Lithuanicum*, 2013, t. 15, p. 511–534.
6. LEMEŠKIN, Ilja. *Sovijaus sakmė ir 1262 m. chronografas*: pagal Archyvinį. Varšuvos, Vilniaus ir I. J. Zabelino nuorašus. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, 334 p. ISBN 978-609-425-008-8.
7. LEMEŠKIN, Ilja. Bazelio glosos prūsas ir Prahos baltai. *Baltistica*, 2013, t. 48 (1), p. 103–117. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.48.1.2177>
8. LEMEŠKIN, Ilja. Bazelio ketureilis / dveilis – dovanų prašymo pavyzdys. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2013, t. 69, p. 11–29.
9. LEMEŠKIN, Ilja. Kretos pėdsako trečiosios eilutės interpretacijos klausimu. *Baltistica*, 2014, t. 49 (2), p. 357–364. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.49.2.2226>
10. LEMEŠKIN, Ilja. Petrus Wickerau vs. Petrus Turnau. Kretos pėdsako autorystės klausimu. *Baltistica*, 2014, t. 49 (1), p. 139–161. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.49.1.2205>
11. LEMEŠKIN, Ilja. Bazelio kolofonas: tarp Prahos ir Sienos? In *Incontri Baltistici in Pisa*: Studi e Saggi. Novi Ligure: Joker, 2017, p. 95–110. ISBN 978887536404-5.

12. LEMEŠKIN, Ilja. „Pirkit mane ir skaitykit“. Pirmieji spausdinti LDK akrostichai. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2017, t. 77, p. 9–52.
13. LEMEŠKIN, Ilja. Senoji baltų leksikografija Hanzos pirklių tarnyboje. Rankraštinų žodynų paskirtis bei sudarymo laikas. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2018, t. 78, p. 9–52.
14. LEMEŠKIN, Ilja. *Vix aliquot Viri eam Linguam intelligunt* ar *vix aliquot Viri fenes eam Linguam intelligunt*? Johannes Amos Comenius apie prūsų kalbos mirtį. *Baltistica*, 2018, t. 53 (2), p. 231–244. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.53.2.2361>
15. LEMEŠKIN, Ilja. Vokiečių pirklių kančios dėl „lino mūkos“. Naujas požiūris į *Gr* žodynelio sudėtį bei genezę. *Baltistica*, 2018, t. 53 (1), p. 79–98. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.53.1.2345>
16. LEMEŠKIN, Ilja. Kas buvo pirmosios baltiškos knygos autorius? Hipotezės teisėmis. *Baltistica*, 2019, t. 54 (1), p. 131–143. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.54.1.2383>
17. *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002, t. 20. ISBN 9986-668-38-7. ISBN 5-420-00403-8.
18. MAŽIULIS, Vytautas. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013. ISBN 978-5-420-01729-6.
19. PAKERYS, Jurgis. Notes on the Old Prussian Cretan Inscription (International Workshop “Language Contact and Language change in the Baltic States and Switzerland”, University of Zurich, 8-9 September 2016, handout).
20. RINKEVIČIUS, Vytautas. *Prūsistikos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015, 240 p. ISBN 978-609-417-101-7.
21. SCHMALSTIEG, William R. *Studies in Old Prussian: A Critical Review of the Relevant Literature in the Field from 1975 until 2005*. Vilnius: Vaga. 480 p. ISBN 978-5-415-02384-4.